

EMILIA PALONEN

Liberalismin ja konservatismiin aika (ideologioina) on ohi!

Länsimaisia liberaalidemokraattisia poliittisia järjestelmiä on pyritty pitkälle toista vuosisataa sitomaan vastakkainasetteluun, jossa toisella puolella on liberalismi ja toisella konservatismi. Tätä muotoa kantavat demokraattiset perinteet niin Yhdysvalloissa kuin Iso-Britanniassa. Mutta mitä merkitystä näillä nimikkeillä ja oletetulla vastakkainasettelulla on? Vallankumouksellisuus ja taantumuksellisuus eivät kata tätä jaottelua, vaan pikemminkin suhde muutokseen ja vapauteen.

Aikanaan yhteiskunnallinen asema määrittäi myös poliittista kantaa. Jos konservatismiin taustalla on ollut tiukasti määriteltynä ajatus ylläpitää järjestystä, sille vastakkaista on muutos ja edistyksellisyys. Vain siinä määrin kuin vapaus haastaa asiointilaa liberalismi on konservatismiin vastakohta. Entä jos vapaus määritellään yhteisön vapaudeksi olla muuttumatta? Entä jos vapaudesta tulee se, mitä pyritään säilyttämään muutosta vastaan? Sen jälkeen, kun liberaalista talousajattelusta ja liberaalidemokratiasta on tullut länsimainen normi, konservatismi vallitsevan järjestyksen säilyttämisenä liittyy olennaisesti juuri näihin.

Entä liberalismi itsessään: onko systemaattinen liberalismi mahdollista? Vapaus on aina rajallista. On tunnettua, että liberalismi tuottaa paradoksin, jossa sen on suvaittava sitä itseään vastaan kääntynyttä suvaitsemattomuutta ja illiberalismia esimerkiksi vapauksien rajoittamisena. Tämän ongelman jäljet näkyvät selvästi eurooppalaisessa nykypoliitikassa, jossa muukalaisvastaiset liikkeet haastavat ja merkkäavat liberaalin demokratian suvaitsevaisuuden rajoja.

Mielekkäämpää olisi väittää, että liberalismi ja konservatismi ovat vain poliittisten liikkeiden, diskurssien tai ideologioiden kontingentteja ja uudelleen määriteltäviä ominaisuuksia pikemmin kuin ideologioita itsessään. Miten nämä pitkään voimissaan olleet poliittiset vai-

toehdot muuttuivat epärelevanteiksi ja haastettiin? Mitä ovat todelliset poliittiset asemat, uskomukset ja jaetut käsitykset, joita tietoisesti ja tiedostamattomasti ajetaan? Jotta päästään käsiksi tähän, on hylättävä liberalismiin ja konservatismiin vastakkainasettelu.

Onko ideologian aika ohi, kuten toisen maailmansodan jälkeen ja edelleen vuoden 1989 tapahtumien jälkeen on väitetty? Liberalismin ja konservatismiin kultaaika on ollut ohi jo hyvän aikaa. Jo pitkään on haikailtu keskimääräisen äänestäjän perään¹ niin tehokkaasti, että liberaaleilla ja konservatiiveilla puolueyhmittyminä tai erillisinä ideologioina on ollut yhä vähemmän merkitystä. Liberalismi ja konservatismi ovat muuttuneet artikuloimisen tavoiksi, joita käytetään erilaisissa poliittisissa liikkeissä ja puolueissa. Oikeastaan ne pitäisi rinnastaa populismiin. Ne ovat lakanneet olemasta ideologioita, jos ne sitä joskus ovat olleet. Ideologisuuden aika ei sen sijaan ole ohi.

Ideologia

Ideologiaan voi suhtautua eri tavoin. Voidaan kuvitella, että meille ideologiasta opetettu vaikuttaa siihen, miten ideologian ymmärrämme. Omassa yksikössänikin oppikirjana käytettävässä teoksessaan *Ideology. A Short Introduction* Michael Freeden käy ansiokkaasti läpi ideologiakäsitteen taustaa tarjoten genealogian sen käytöstä

aina Marxin väärästä tietoisuudesta nykytulkintoihin. Itse hän näkee ideologiat toimivina rakenteina, ”laajoina rakenteellisina järjestelminä, jotka sisällyttävät kiistattomiksi muuttuneita merkityksiä laajaan joukkoon toisiaan määrittäviä poliittisia käsitteitä”². Ne kilpailevat myös poliittisen kielen hallinnasta siinä missä politiikkasuunnitelmista. Itse asiassa politiikkasuunnitelmista kilpaillaan ensisijaisesti pyrkimällä hallitsemaan poliittista kieltä.³ Freedenin mukaan ideologiat siis tekevät jotain. Ne näyttävät jonkinlaisina olioina. Toisaalta voidaan erottaa poliittiset käsitteet ja poliittinen kieli ”ei-poliittisista”. Ideologioiden oliomaisuus ja luokiteltavuus vaikuttaa jälkistrukturalistisesta ja jälkimarxilaisesta näkökulmasta vieraalta, mutta Freeden epäileekin, onko jälkistrukturalisteilla mitään annettavaa yhteiskuntatieteille. Hehän kyseenalaistavat ennalta annetun⁴. Tämän postfoundationalistisen eli jälkiperustahakuisen ja kontingentteja perustoja tunnistavan artikkelin tarkoituksena onkin kyseenalaistaa liberalismi ja konservatismi ennalta annettuina ideologioina.

Freeden korostaa, että ideologiat ovat päällekkäisiä mutteivät kuitenkaan sulje toisiaan pois. Käsitteillä on erilaiset keskinäiset suhteet eri ideologioissa. Niissä toisilleen rinnasteiset käsitteet määritellään eri tavoin, eikä niitä tulisi ymmärtää läsnä- ja poissaolon pohjalta vaan sijainnin ja morfologian nojalla.⁵ Ei pitäisi tutkia sitä, mitä arvoja ja keskeisiä käsitteitä mihinkin ideologiaan kuuluu, vaan ideologioita pitäisi tutkia sen perusteella, missä keskeiset arvot sijaitsevat, miten ne suhteutuvat toisiin käsitteisiin ja mistä osasista arvot koostuvat muoto-opillisesti. Tässä argumentissa näkyy jälkistrukturalistinen eetos mutta toisaalta myös ajatus naapurikäsitteistä, joka nousee käsittehistoriassa esimerkiksi Quentin Skinnerin työssä⁶. Jälkistrukturalisteille tyypillinen antiessentialismi on läsnä Freedenin ajattelussa, kun hän korostaa käsitteiden kiisteltäviä sisältöjä (*essentially contestable concepts*), jotka ideologia pyrkii muuttamaan kiistattomiksi (*decontested*).⁷ Vaikka Freeden haukkuu jälkistrukturalisteja ja heidän ideologiakäsitystään⁸, hänen lähestymistapansa on samanlainen kuin vaikkapa jälkistrukturalistinen diskurssiteoreettinen lähestymistapa, sikäli kuin se korostaa kontingenssia, merkitystenantoja rinnastusten ja hierarkioiden voimalla sekä merkitysten kiinnittämistä kiistattomiksi⁹.

Freeden tekee eron makroideologioiden ja ”ohuiden” ideologioiden välille. Makroideologiat hän pyrkii määrittelemään tietyn kaavan mukaan. Makroideologioita ovat liberalismi, konservatismi ja sosialismi. Ohuena ideologiana Freeden mainitsee nationalismin. Toisaalta Cas Mudde vie tämän käsitteen populismiin¹⁰. Tällä perusteella populismi on joko retorinen keino – tyyliin ”tuo on pelkkää populistista revittelyä” – tai jonkinlainen kevytideologia, jolla on tietty fokus – ”kyllä kansa tietää”. Freedenin mukaan ohuillakin ideologioilla on tunnistettava morfologia, mutta rajallinen. Niillä ei ole ominaisuuksia, joita ”edellyttämme ideologioiden sisältävän”¹¹. Tyypillistä ovat keskeiset käsitteet. Liberalismille ensisijaisia ovat vapaus ja konservatismille asiaintilan säilyttä-

minen. Niiden joukkoa voi laajentaa menemättä toisen ideologian alueelle tai rikkomatta omaa ideologista profiilia¹². Ideologioista muodostuu näin selvärajaisia ja sisäisesti yhtenäisiä kokonaisuuksia.

Freeden toistaa Andrew Heywoodin oppikirjamääritelmää ideologioista: ”Ideologia on enemmän tai vähemmän johdonmukainen ideoiden joukko, joka tuottaa perustan organisoidulle poliittiselle toiminnalle, olipa tarkoituksena säilyttää, muuttaa tai kumota olemassa olevaa valtajärjestelmää.” Heywoodin ideologioilla on kolme ominaisuutta. Ne a) muokkaavat maailmankuvaa antamalla kuvauksen nykytilasta, b) edistävät tulevaisuuden kuvaa hyvän yhteiskunnan määritelmän avulla sekä c) tarjoavat selityksen siitä, kuinka päästä pisteestä toiseen eli kuinka poliittinen muutos tapahtuu.¹³ Oppikirjansa viimeisimmässä laitoksessa Heywood listaa erilaisia ideologioita liberalismista, konservatismista ja sosialismista aina anarkismiin, nationalismiin, fasismiin, feminismiin, ekologismiin, uskonnolliseen fundamentalismiin ja monikulttuurisuuteen.

Vuoden 2012 laitoksessa Heywood jättää kiinnostavasti nimeämättä populismin ideologiaksi. Populismintutkimuksessa keskustellaankin vilkkaasti siitä, onko populismi ideologia, liike vai pelkkää retoriikkaa. Miksi emme kysyisi samaa liberalismiin ja konservatismiin tapauksissa? Ovatko ne (yhä) ideologioita? Edellä mainittujen määritelmien perusteella voisi sanoa, että eivät.

Liberalismin paradoksi

Perinteinen argumentti liberaalin politiikan mahdotto- muudesta esittää, että liberalismi kääntyy väistämättä itseään vastaan¹⁴. Mitä seurauksia tällä on liberaalin demokratian mahdollisuudelle? Ääriliikkeiden nousu Euroopassa paljastaa juuri tämän paradoksin. Perinteiset poliittiset liikkeet ja etenkin muukalaisvastaisten puolueiden kanssa kamppailevat poliittiset puolueet ovat ihmeissään, miten suhtautua näihin liikkeisiin ja ilmiöihin. Jotkut suvaitsevat, toiset tuomitsevat, ja kolmas tie on omaksua itse ääriretoriikkaa. Tuomitseminen paljastaa universaaliseksi pyrkivän liberalismiin rajat. Suvaitseminen puolustaa suvaitsemattomien oikeuksia. Omaksuminen kertoo liberalismiin heikkoudesta.

Voidaan ajatella, että liberalismi on yleistynyt niin paljon, että poliittinen korrektius määrittänyt juuri sen kautta. Vapaus ja suvaitsevaisuus ovat kiistämättömiä oikeuksia. Freedenin mukaan keskeisillä käsitteillä tulisi olla riittävästi ”tilaa”. Miten liberalismi säilyttää johdonmukaisuutensa ja itsenäisyytensä, kun vapauden ja suvaitsevaisuuden käsitteitä yhdistetään erilaisiin sisältöihin toisissakin maailmankuvaa ohjaavissa rakenteissa?

Freedenin mukaan liberaalit poliittiset voimat kuten puolueet ja liberalismi eivät ole synonyymisiä, vaan ideologia on liikkeistä irrotettavissa. Kuitenkin voidaan tunnistaa kaksi samanaikaista prosessia: toisaalta muut puolueet ovat omaksuneet liberaaleja arvoja niin pitkälle, että ”alkuperäisillä” liberaaleilla ei enää ole monopoliasemaa niiden määrittelyyn, ja toisaalta liberaalit ovat vieneet

omaa politiikkaansa suuntaan, joka lähentää heitä ja muita puolueita. Ne ovat ikään kuin tulleet lähemmäksi keskustaa ja keskimääräistä äänestäjää. Jos liberalismi on kaikkialla, mikä ja missä on liberalismi ideologiana? Ainakaan se ei näyttäydä kohtuullisen hyvin rajattuna ja yhtenäisenä ideologiana.

Yleistyessään liberalismiin piirteet muuttuvat huomattomiksi ja näyttävät vasta silloin, kun ne kohtaavat jotain, mitä ne eivät ole. Ääriliikkeiden kritiikki monikulttuurisuutta kohtaan paljastaa monikulttuurisuuden eetoksen muissa poliittisissa liikkeissä. Ilman kritiikkiä emme huomaisikaan, kuinka liberaaleja olemme hyväksyessämme erilaisuuden ja vapauden tehdä tai olla toisin. Toinen liberalismiin kiinteästi liitetty ominaisuus on edistyskäsitys. Sekin näyttää juuri kohdatessaan vastaparin, kuten muutosvastarinnan konservatismissa.

Liberalismista on tullut artikulaation muoto, eli se on tapa liittää käsitteitä ja arvoja toisiinsa suurin piirtein tietyllä tavalla. Käsitteet saavat merkityksensä, kun niihin yhdistetään sisältöjä ja niitä rinnastetaan toisiin käsitteisiin ja erotetaan toisista. Tämä merkitsemisen prosessi on jälkistrukturalistien mukaan artikulaatiota. Merkitykset eivät ole ennalta kiinnittyneitä, vaan ne jatkuvasti artikuloidaan ja uudelleen artikuloidaan käytäntöjen ja kommunikaation avulla. Se on läpöpoliittinen prosessi, sillä merkityssuhteet voisivat olla toisenkinlaisia, ja merkitsemisellä voi olla laajoja ja pitkäaikaisia vaikutuksia. Voidaan väittää, että liberalismi on ikään kuin samaan aikaan muuttunut 'imaginaariksi', johon kaikki viittaavat ja joka lopulta määrittää diskursiivista kenttää ja sen mahdollisuuden rajoja¹⁵. Toisaalta se on muuttunut ominaisuudeksi, johon erilaiset poliittiset liikkeet vetoavat ja jonka ne määrittävät omilla tavoillaan liberalismiin rinnastuessa toisiin käsitteisiin.

Oikeastaan liberalismi on muuttunut systeemin olennaiseksi piirteeksi. Sitä myöten on mahdotonta myöskään käytännössä "ajaa liberaalia politiikkaa". Jokainen päätös on aina poissulkeva arvostelma, joka vie maton alta täydellisen tasa-arvon ihanteelta ja relativismilta. Se on jonkun puolelle asettumista ja valintaa. Päätöksen hetkellä ei voi suvaita kaikkea.¹⁶ Liberalismi voidaan myös nähdä eettisenä päätöksenä, joka on oikeastaan perustavanlaatuinen, ei päätös itse. Se on päätös, jolle ei ole vaihtoehtoa.

Onko liberalismi siis konservatismia?

Säilyke

Klassiselle konservatismille olennaista oli vallitsevan tilan suojeleminen, omien etuoikeuksien säilyttäminen sekä identifikaatio ryhmänä, jolla on samanlaisia taloudellisia intressejä. Edistyskäsitykselle vastakkaista oli nimenomaan muutosvastarinta perusteltuna usein korkeamman voiman tahdolla. Kuitenkin tällaisessa klassisessa konservatismissa näyttävät erilaiset tarkemmin määritellyt sisällöt, kuten tietynlainen talousajattelu. On perusteltua kysyä, tavataanko tämän konservatismiin kaltaista aaterypystä muualla kuin Ison-Britannian konservatiiveilla? Eikö aaterypäs ole hieman erilainen eri konservatiiveilla?

Onko koti, uskonto ja isänmaa konservatismiin niimetty sisältö? Miten tarkasti ideologia mukautuu maailmantilan kuvaukseen ja tulevaisuuden visioon? Freeden kirjoittaa läheisistä poliittisista käsitteistä ja tunnistaa, että ideologioille keskeiset käsitteet ovat kiistoja herättäviä. Kuitenkaan tämä lähestymistapa ei ota huomioon sitä, että kun käsitteet määrittyvät suhteessa toisiinsa, pienetkin uudelleenmäärittelyt merkitysten ketjuissa voivat olla merkityksellisiä. Jos keskeisten käsitteiden sisältö määritellään tarkemmin, mikä ideologiassa onkaan keskeistä?

Merkitykset, joita annetaan käsitteille 'koti', 'uskonto' ja jopa 'isänmaa', muuttuvat hiljalleen. Tällainen ideologianmäärittely antaa liikaa merkitystä sisällöille, jotka voidaan nähdä melko häilyvinä, vaikka konservatismista puhutaankin. Pitäisikö konservatismi kuitenkin määritellä toisin?

Jos konservatismiin keskiössä oli vallalla olevan asiointilan säilyttäminen, poikivat aikakausien, perinteiden, ajatusten ja perustojen moninaisuus sekä yksinkertaisesti demokraattisen järjestelmän ikä ongelmia. Mitä säilytetään ja vaalitaan? Mikä on muutos, ja mitä vastustetaan? Onko kommunisti konservatiivi? Itä-Euroopassa konservatiiviset voimat olivat kommunismin aikana asiointilaa puolustavia kommunisteja, joita vastaan reformikommunistit toimivat. Toisaalta reformikommunistitkin voidaan nähdä konservatiiveina nimenomaan asiointilaa vastustavan vastarintaliikkeen näkökulmasta. Koti, uskonto ja isänmaa määriteltäisiin tällaisessa tapauksessa eri tavalla kuin läntisessä konservatismissa. Jos vastaavat käsitteet voidaan tunnistaa, riittääkö pelkkä muoto, rakenne ja rooli – vai onko käsitteiden merkityssisältöjen väliä?

Vuoden 1989 jälkeen keskisessä Itä-Euroopassa on ilmaantunut erilaisia konservatiivisia voimia. Itse asiassa esimerkiksi Unkarissa vahvaa poliittista kamppailua on käyty siitä, mikä menneisyys tulisi muistaa. Konservatismiin ideologia näyttäätyykin siinä, miten säilytettäväksi tarkoitettu asiointila tai mennyt määritellään. Voidaan ajatella, että konservatismi on foundationalistista, perustahakuista poliittista toimintaa *par excellence*.

Postfoundationalistisesta näkökulmasta voidaan todeta, että konservatismi on perustahakuisuuden ilmaus. Pyritään määrittelemään vallitseva järjestys, kertomaan siihen liittyvistä uhkista ja säilyttämään se. Tämä perusta voi löytyä lähes miltä alueelta tahansa. Se voi liittyä taloudelliseen järjestelmään, moraalijärjestelmään, yhteisön tapoihin ja traditioihin. Konservatismi on siis perustan määrittelyä. Tällöin se irrottautuu tietyistä annetusta sisällöstä, ja jopa edistyskäsitys-taantumuksellisuus-vastakkainasettelu voidaan nähdä ongelmallisena konservatiivien historiassa. Ajan mittaan edistyskäsitys voikin ilmetä taantumuksellisuutena.

Ideologian politiikka

Konservatismi & liberalismi on kaksiulotteinen teema. Liberalismi ja konservatismi nähdään ideologiantutkimuksessa kahtena "alkuperäisenä" ideologiana, joiden

lisäksi syntyi sosialismi, kun työväki Marxin kuvauksen mukaan ja innoittamanakin tunnisti kahleensa ja järjestäytyi. Nyt ei ole olennaista, miten ideologiat syntyvät ja kehittyvät, vaan pohditaan niiden suhteita toisiinsa. Kaksiulotteinen maailmankuva toimi, kunnes nationalismi alkoi sekä jakaa että yhdistää näitä rajalinjoja, ja lopulta sosialismin ja Yhdysvalloissa populismin nousu haastoi kiinnittyneisyyttä ja keskeisiä käsitteitä.

Kaksiulotteisuudella on vahva perinne tasavaltalaisessa politiikan teoriassa, ja se korostuu niin poliittisen puolustelun ja houkuttelun retorisen taidon kuin agonistisen, vastustajakeskeisen demokratian puolestapuhujien keskuudessa¹⁷. *Pro* ja *contra* -argumentaatio tuo esiin vastakkainasettelun, ajatuksen siitä, että politiikka on valintaa, kontingenteja joskin myös eettisiä päätöksiä. Mutta riittääkö *pro* ja *contra*, puhdas vastakkainasettelu?

George Lakoffin mukaan yhdysvaltalaiset liberaalit ja konservatiivit ajattelevat eri tavoin. Hän hahmottaa asiaa ”vahva isä” ja ”hoivaava vanhempi” -vastakohtametaforan kautta¹⁸. Vastakkainasettelu on toisin sanoen institutionalisoitunut kulttuurieroksi. Ja kuitenkin suhteellisesti ottaen on olemassa liberaaleja republikaaneja ja konservatiivisia demokraatteja.

Konservatismi ja liberalismi ovatkin paradoksisia, toisiinsa kietoutuneiksi ja keskinäisestä vastakkainasetelusta elämää ammentaneita ismejä, jotka on haastettu usein historian saatossa, mutta joita etenkin viime aikoina on haastettu niiden ylläpitämisen (ja niitä ylläpitävän) systeemin nimissä. Konservatismi tai liberalismi eivät juuri joudu ”onko tämä nyt joku ideologia?” -pohdiskelun kohteiksi. Niillä on vakiintunut asema poliittisina ideologioina. Monille ne toimivat karttana, joiden avulla suunnitetaan poliittisesti. Nelikentämalleissa, joilla hahmotetaan erilaisten puolueiden tai yksilöiden näkemyksiä, kartta muuttuu suorastaan kompassiksi.

Mutta missä määrin ideologinen kompassi on vain turvaväline, jolla vältämme tarkemmat poliittisuutta ja politiikkaa koskevat kysymykset eli sen, mitä tietynhenkiset puolueet ajavat? Vakiintuneella ja etenkin kaksiulotteiseksi polarisoituneella poliittisten ideologioiden kentällä minimoidaan vaihtoehdot. Usein tyydytään pelkkään kulttuuriseen vastakkainasetteluun ideologian nimissä, mikä puolestaan piilottaa taakseen keskustelun konkreettisista politiikkaohjelmista. Uudet poliittiset liikkeet ja subjektiviteetit löytyvät usein jo nimettyjen vaihtoehtojen ulkopuolelta: sosialismi, uudet yhteiskunnalliset liikkeet, vihreät ja jopa populismi. Poliittisten ideologioiden politiikka kiinnittää merkitysten kentän ennalta annettuihin uskomuskuvioihin. Se tekee siitä... ideologisen.

Chantal Mouffe väittää, että agonistinen demokratia on liberalistisen demokratian jatke, mutta radikaalidemokratia on jotain muuta¹⁹. Paitsi eetos, jossa demokratiaa aina pyritään parantamaan, se voi myös olla kaksiulotteisuuden – tai yhtä vakiintuneen kolmiulotteisuuden – tuolle puolen pyrkimistä. Onko politiikassa todella vaihtoehtoja, jos niitä on vain kaksi – tai edes kolme?

”Konservatismista ja liberalismista ei juuri kysellä, ovatko ne ideologioita.”

Populismia?

Jacques Derridaa mukaillen voidaan väittää, että tie olemassa olevan ymmärtämiseen kulkee toiseuden kautta. Pohditaan hetken verran populismia, joka on jäänyt Heywoodin ideologialuettelon ulkopuolelle ja jonka olemuksesta ideologiana ja puhetapana käydään tiukkaa kamppailua. Yhdysvalloissa liberalismien ja konservatismien vastakkainasettelua alkoi haastaa 1800-luvulla viljelijöiden ja rautatietyöläisten tuntoja kokoava laajalainen populistinen liike. Yhdysvaltalainen populismi tarjosi osuuskuntaliikettä talousjärjestelmän vaihtoehdoksi mutta kääntyi sisäänpäin paikallisaktivismiksi, joka Etelävaltioissa liittyi rasismiin. Liike sortui omaan moninaisuuteensa. Populistinen liike on kuitenkin noussut uudelleen erilaisissa muodoissa 1900-luvun aikana, viimeisimmäksi Occupy- ja Tea Party -liikkeiden kautta. Samalla tavalla eurooppalaiset populistiset liikkeet, esimerkiksi Itävallassa Jörg Haiderin FPÖ ja Suomessa SMP ja Perussuomalaiset, ovat pyrkineet haastamaan politiikan kentän olemassa olevat vastakkainasettelut – nimenomaan konservatismien ja liberalismien.

Populismia on määritelty ideologiana, puhetapana ja artikulaation muotona. Kansankielessä populismia kutsutaan pelkäksi tavaksi viedä politiikassa eteenpäin ”helppoja” ja raflaavia juttuja. Tällöin populismi on puhetapa. Ideologiana populismilla on tiettyjä ominaisuuksia. Radikaalioikeiston populismia tutkinut Mudde korostaa nativismia, joka toimii niin paikallisesti kuin kansallisesti vierasta ja toisenlaista syrjien. Toinen keskeinen elementti on autoritarismi, käsitys selkeästä yh-

teiskuntajärjestelmästä. Kolmas on usko yhtenäisestä kansasta eli populismi.²⁰ Kuitenkin usko yhtenäiseen muttei kuitenkaan etnisesti määriteltyyn kansaan, jota puolustetaan jotakuta toista pahaa vastaan, on tyypillinen monille puolueille. Populismi voidaan nähdä artikulaation muotona, tapana määritellä kansa ja mustavalkoinen maailmankuva.

Ernesto Laclau tekee eron institutionaalisen ja populistisen politiikan välille. Edellisessä joko pyritään määrittelemään puolue tietyn erityisintressin edustajana (esimerkiksi työväen, porvariston tai ympäristönsuojelijoiden) tai pyritään puhumaan laajemman kokonaisuuden nimissä määrittelemättä sitä erikseen muuta kuin prosessin kautta. Yhteinen identiteetti luodaan erillisyyden, partikularismin, kautta. Populistisessa samaistumisessa artikuloidaan universaali yhteinen, joka erotetaan radikaalisti muusta. Tästä näkökulmasta populismi ei ole pelkkää retoriikkaa puhetapana, vaan se on tapa artikuloida poliittisia identiteettejä. Keskeiseksi populistisissa muodostuu rajanveto abstraktia toiseutta kohtaan. Usein, joskaan ei aina, se liittyy kansan määrittelyyn.²¹

Jos populismi haastaa tuottamalla samastumisen kohteeksi abstraktin meidät ja vetämällä rajaa poliittisen toisen ja itsensä välille, niin silloin se on yleisempi ilmiö kuin äärioikeistolainen populismi. Se voi yhtälailla olla vasemmistolainen. Oikeastaan kaikissa puolueissa on jotain populistista. Populismi on tietyllä tavalla politiikan ydin. Se on artikulaation muoto, jota esiintyy poliittisissa puolueissa enemmän tai vähemmän. Entä jos tällä samalla tavalla pohdittaisiin liberalismia tai konservatismia?

Laclau'n teoriaa, McGuiganin käsitettä kulttuuri-sesta populismista ja Lakoffin moralistisen politiikan ideaa nykypolitiikkaan soveltaen voidaan väittää, että populismista tulee osa poliittisen pelin sääntöjä²². Vastakkainasettelu tuottaa valtavirtapopulistisen tilanteen, jossa 'konservatismi' ja 'liberalismi' ovat alkuperäisistä merkityksistään tyhjentyneitä käsitteitä, jotka viittaavat pikemminkin kiistaan itseensä kuin arvoihin kiistan pohjalla. Poliitikasta tulee show, jossa hyvät ovat hyvien puolella pahoja vastaan. Tällaisessa tilanteessa on verrattain helppo mobilisoida laitapopulistista vaihtoehtoa, joka haastaa vakiintuneen politiikan kentän ja sen vastakkainasettelun. Populismi itsessään ei tuo vastausta vaan perustuu vastakkainasettelun artikuloimiseen ja poliittisen voiman liikkeelle keräämiseen vastakkainasettelun ja Laclau'n käsitteellistämien 'tyhjien merkitysijöiden' kautta.²³

"Vaihtoehdoksi" noussut populismi ei itsessään anna vastausta tai perustaa. Jokainen aate vaatii määrittelyä. Kuitenkin tässä määrittelyprosessissa itsessään on poliittisen toiminnan ydin. Antifoundationalistista ajattelua vastaan ja pikemminkin postfoundationalistisesti voidaan väittää, että perustoa on, niitä luodaan ja uudelleen artikuloidaan jatkuvasti. Ne siis ovat kontingenteja samalla kun ne määrittävät sitä, mitä on rakennettu.

Ohuet ideologian osaset

Ideologioiden sijaan on ehdotettu tarkasteltavaksi diskursseja. Poliittisen psykologian tutkijat Weltman ja Billig määrittivät gramscilaisittain "ideologian jaettuina uskomuskuvioina ylläpitämiä epätasa-arvoisia suhteita", mutta jota voidaan tutkia tarkastelemalla poliittista retoriikkaa, joka piilottaa poliittisen ideologialla²⁴. Samasta taustasta ammentavat jälkistrukturalistiset diskurssi-teoreetikot Glynos ja Howarth näkevät ideologisen piiloutuvan sosiaaliseen fantasmaattisen logiikan avulla²⁵. Ideologian 'ote' paljastuu politisoitumisen kautta.²⁶ He eivät kuitenkaan määrittele epätasa-arvoa ideologisuuden lähtökohdaksi vaan korostavat ideologian 'otetta'. Ideologisuus näkyy myös siinä, miten diskurssit – eli artikuloitujen merkitysten joukot – kiinnittävät merkitykset tietyillä tavoilla, tietyin rinnastuksin, merkityksenannoin ja eroin. Ideologia osallistuu tiettyjen merkitysyhteyksien vakiintumiseen kyseenalaistamattomiksi, jopa "totuudeksi".

Diskursseja tutkimalla voidaan hahmottaa paremmin erilaisten arvojen merkityksiä ja liittämistä yhteen niin, että niiden alkuperäinen irrallisuus unohtuu. Näin ideologioiksi muuntuneet ja merkityksensä pitkälti vakiinnuttaneet diskurssit, jotka ovat saaneet otteen joukosta politiikan subjekteja, ovatkin muutosalttiita ja sisäisesti ristiriitaisia eivätkä vastaa ideologiamäärittelyjen normeja. Se, mitä usein määritellään konservatismiksi, voikin rikkoa tyypillisiä konservatismiin piirteitä tai näyttäytyä toisessa valossa liberalismiin kaltaiselta. Miksi siis kutsua tätä konservatismiksi? Eikö se ole pikemminkin harhaanjohtavaa?

Ideologian käsite voi olla helppo ratkaisu väärän tietoisuuden nimeämiseen tai luokitteluun. Ideologiat eivät kuitenkaan ole pohjimmiltaan marxilaisia vääriä tietoisuuksia vaan rajallisia ja rajoittavia tietoisuuksia. Liberalismi ja konservatismi voivat kiteyttää kaksinapaisen maailman, jonka pooleja ei tarkemmin tahdota pohtia, vaan pikemminkin riittää, että on hyvikset ja pahikset, me ja te. Maailman moninaisuuden ja monimutkaisuuden kanssa painiskeleville tutkijoille ja poliittisille subjekteille niin vastakkainasettelu kuin luokittelu kuitenkin menettävät helposti tehonsa.

Oikeastaan jopa Freedenin morfologinen lähestymistapa auttaa meitä näkemään, miten konservatiivisuus tai liberaalius ovat "ohuita" ideologian osasia. Konservatismi ja liberalismi toimivat pikemminkin elementteinä diskurssissa. Esimerkiksi konservatiivinen ekologismi tai konservatiivinen feminismi eroavat liberaalista ekologismista tai liberaalista feminismistä. Samoin populistinen ekologismi tai feminismi eroavat edellä mainituista. Kun diskurssiiviset sisällöt vakiintuvat merkitysten ketjuiksi ja ottavat otteen subjektista, joka näkee maailman näiden ideaalien mukaan, voidaan puhua ideologiasta. Ne voivat olla konservatiivisia, liberaaleja – tai vaikkapa populistisia. Eikö olisi perikonservatiivista väittää, että kah-tiajako kahteen ideologiseen ryhmittymään pätee yhä?

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Tai niitä vastaan, ks. T. Romer and H. Rosenthal, *The Elusive Median Voter*, *Journal of Public Economics*. Vol. 12, No. 2, 1979, 143–170.
- 2 Michael Freeden, *Ideology. A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford 2003, 54.
- 3 Sama, 55.
- 4 Sama, 132.
- 5 Sama, 60–68.
- 6 Quentin Skinner, *Visions of Politics. Vol. 2*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, 184.
- 7 Freeden 2003, 52–53, 54.
- 8 Sama, 112.
- 9 Puhe on siis esimerkiksi samasta prosessista kuin jälkigraamscilaaisessa hegemonian teoriassa, jossa korostetaan merkitysten kiinnittymistä. (Vrt. esim. Palonen, Emilia, Laclau ja Mouffe. Diskurssiteoriaa ja radikaalia demokratiaa. Teoksessa *Politiikan nykyteoreettikkoja*. Toim. Kia Lindroos & Suvi Soininen. Gaudeamus, Helsinki 2008, 209–232.)
- 10 Cas Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- 11 Freeden 2003, 98.
- 12 Sama, 81.
- 13 Andrew Heywood, *Political Ideologies. An Introduction*. 5. p. Palgrave MacMillan, Lontoo 2012, 11.
- 14 Esim. Juha Sihvola, *Maaillankansalaisen etiikka*. Otava, Helsinki 2004, 183–205.
- 15 Ernesto Laclau, *New Reflections on Revolutions of Our Time* (Nuevas reflexiones sobre la revolución de nuestro tiempo, 1990). Käänt. Jon Barnes. Verso, London 1990.
- 16 Chantal Mouffe, *The Return of The Political*. Verso, London 2000; Aletta Norval, *Aversive Democracy*. Cambridge University Press, Cambridge 2008; Jacques Derrida, *On Cosmopolitanism and Forgiveness* (Cosmopolites de tous les pays, encore un effort!, 1997). Käänt. Mark Dooley. Oxford University Press, Oxford 2001; Heywood 2012, 11.
- 17 Samat; Ks. myös Skinner 2002; Kari Palonen, *Parlamentti retorisenä politiikkana*. Vastapaino, Tampere 2012.
- 18 Lakoff, George, *Moral Politics. How Liberals and Conservatives Think*. University of Chicago Press, Chicago 2002.
- 19 Mouffe, Chantal, *On the Political*. Verso, London 2005.
- 20 Mudde 2007.
- 21 Laclau, Ernesto, *On Populist Reason*. Verso, London 2005.
- 22 Lakoff 2002; Laclau 2005; Jim McGuigan, *Cultural Populism*. Routledge, London 1992.
- 23 Ernesto Laclau, *Emancipation(s)*. Verso, Lontoo 1996. Suomeksi ks. Palonen 2008.
- 24 David Weltman & Michael Billig, *The Political Psychology of Contemporary Anti-Politics. A Discursive Approach to the End-of-Ideology Era*. *Political Psychology*. Vol. 22, No. 2, 2001, 367–382.
- 25 Fantasmaattinen viittaa siihen, että jaettu ja kiistattomaksi johtajatuksi muuttunut fantasia kätkee taakseen poliittisen.
- 26 Jason Glynos & David Howarth, *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*. Routledge, London 2007.

RAJATTOMANA
RAILO
AUKEAA

Elävän Kirjallisuuden Festivaali 2013

Monitaiteellinen ja kokeileva kirjallisuustapahtuma Tampereella 9.2.2013.

Osallistu ennakkokeskusteluihin tai toivo ohjelmanumeroa, aihetta tai esiintyjää:

www.ekf.fi www.facebook.com/ekftampere Twitter: @EKFfestivaali